

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีกับการศึกษา

Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn and Education

เข็มทอง สิริแสงเลิศ¹

บทคัดย่อ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นเจ้าฟ้าพระองค์แรกที่สำเร็จการศึกษาทุกระดับชั้นในประเทศไทย ความสนพระทัยในด้านการศึกษาก่อเกิดจากการที่ทรงมีโอกาสได้พบเห็นความยากไร้ขาดแคลนของพสกนิกรในทุกภูมิภาคมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ประกอบกับการที่ทรงได้รับการอบรมจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถให้เห็นประโยชน์ของการศึกษาในการพัฒนาประเทศ ทำให้พระองค์ทรงสมัครเข้ารับราชการในตำแหน่งอาจารย์ที่โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า หลังจากทรงสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท ทรงปฏิบัติพระองค์เป็นแบบอย่างของครูที่ดีมีความรับผิดชอบต่อพระราชมารดา ทรงศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ จึงทรงเป็นแบบอย่างของ “บุคคลแห่งการเรียนรู้” และ “การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต” อย่างแท้จริง ด้วยพระวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล จึงทรงริเริ่มโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทุกหมู่เหล่าและเผ่าพันธุ์ ทั้งในเขตเมืองและเขตชนบทอย่างเป็นระบบครบวงจร พร้อมทั้งใช้การศึกษาในการเสริมสร้างความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างผาสุกและสันติด้วยโครงการความร่วมมือระหว่างประเทศ และยังพระราชทานทุนการศึกษาให้แก่ทั้งนักศึกษาของไทยและนักศึกษาต่างประเทศอีกด้วย

คำสำคัญ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี การศึกษา

Abstract

Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn was the first princess who completed all levels of her education from institutions in Thailand. H.R.H Princess's interest in education arose from the opportunity to see the hardship of the people in each region since she was young, and the nurturing of Their Majesties the King and Queen about the benefits of education in developing the country. Thus, after obtaining a master degree H.R.H Princess applied for an academic career at Chulachomklong Royal Military Academy where she was recognized for her responsibility and duties as a role model of good teacher. H.R.H Princess inquisitive nature leads her to constantly investigate and seek for knowledge; she is not only a model of “a person of learning” but also a model of “a lifelong learner”. With her wide vision, H.R.H Princess has initiated various projects to educate and improve quality of life of people both in urban and rural areas, regardless of their groups and races. H.R.H Princess has utilized international cooperation projects on education as a means to promote relationships with neighboring countries in order to bring happiness and peace to the nations. H.R.H Princess also awards scholarships to both Thai and foreign students.

Keywords: Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn, Education

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

บทนำ

แวดวงนักวิชาการทั้งในและนอกประเทศต่างยอมรับกันทั่วไปว่า สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี แห่งประเทศไทย ทรงเป็นเจ้าของฟ้านักวิชาการผู้เชี่ยวชาญในหลากหลายสาขา ทรงมีคุณลักษณะของผู้ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา มีความสามารถในการสังเกต คิดวิเคราะห์และสังเคราะห์อย่างลึกซึ้ง ภาพที่พสกนิกรพบเห็นจนจินตนาไม่ว่าพระองค์จะเสด็จไปแห่งใด คือ ทรงซักถามและทรงจดบันทึกทุกสิ่ง แม้ว่าสิ่งนั้นอาจดูเป็นเรื่องธรรมดาสามัญสำหรับคนทั่วไป แต่สำหรับพระองค์สิ่งนั้นเป็นความรู้ที่ทรงสามารถนำไปศึกษาต่อยอดและนำไปสู่การพัฒนาประเทศเพื่อความผาสุกของประชาชนได้ทั้งสิ้น

พระราชปณิธานด้านการศึกษา

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี นับเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์แรกของประเทศไทยและพระบรมราชจักรีวงศ์ที่ทรงสำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษาจากมหาวิทยาลัยในประเทศ ทั้งในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก ประกอบกับการที่ทรงมีพระประสงค์ในการ โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อทรงเยี่ยมเยียนราษฎรในทุกภูมิภาคตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทำให้พระองค์ทรงทอดพระเนตรเห็นความแตกต่างเหลื่อมล้ำของเด็กและเยาวชนที่อาศัยอยู่ในชนบทที่ห่างไกลเมื่อเปรียบเทียบกับเด็กวัยเดียวกันที่อยู่ในพื้นที่ที่เจริญกว่า ดังบทความที่พระราชทานให้ลงพิมพ์ในหนังสือ “40 ปี โรงเรียน ตชด.” เมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2539 (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2541, น. 8-9) มีความตอนหนึ่งว่า

“ข้าพเจ้าโตขึ้นมาในช่วงที่ประเทศไทยประสบปัญหาหลายอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ที่ว่า ประชาชนพี่น้องร่วมชาติในเขตทุรกันดารห่างไกลคมนาคม มีความเป็นอยู่ที่ยากลำบาก ได้รับบริการของรัฐน้อย ต้องประสบภัยอันตรายจากโจรผู้ร้ายและการสู้รบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงใช้เวลาส่วนใหญ่เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมท้องที่เหล่านี้ เพื่อพระราชทานพระราชานุญาตแก่ราษฎรในด้านต่างๆ เช่น การประกอบอาชีพเพื่อให้เกิดรายได้ การรักษาพยาบาล การศึกษา การแก้ไขปัญหาข้อขัดข้องต่างๆ ฯลฯ ข้าพเจ้ามีหน้าที่ในการสัมผัสประชาชนเพื่อพระราชทานความช่วยเหลือ...การที่ได้รู้ได้เห็นอย่างกว้างขวางเช่นนี้ ทำให้ข้าพเจ้าตั้งความหวังว่า เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่จะต้องมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้ได้...”

ข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นน้ำพระราชหฤทัยที่เปี่ยมด้วยพระเมตตาต่อปวงชน พระองค์จึงทรงตั้งพระราชปณิธานที่จะพัฒนาสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของเด็กผู้ยากไร้อย่างยิ่งขึ้น โดยสิ่งแรกที่ทรงมุ่งพัฒนาคือการฟื้นฟูสุขภาพพลานามัย เพื่อให้เด็กเหล่านั้นพ้นจากภาวะทุพโภชนาการและสามารถเรียนรู้ได้เป็นเบื้องต้น ลำดับต่อไปจึงเน้นการพัฒนาทางการศึกษา ด้วยพระองค์ทรงเล็งเห็นว่าการศึกษาคือเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยให้พระราชภารกิจนี้ประสบความสำเร็จ ดังมีพระราชดำริว่า “...การศึกษาคือปัจจัยหลักในการสร้างและพัฒนาความรู้ ความคิด ตลอดจนความประพฤติและคุณงามความดีของบุคคล ให้บุคคลดำรงตนอยู่ในสังคมและในโลกได้อย่างมั่นคงและมีความสงบร่มเย็นได้ แม้ว่าโลกจะเปลี่ยนแปลงไปรวดเร็วเพียงใดก็ตาม...” (กองราชเลขาฯ ในพระองค์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2558, ออนไลน์)

ทรงเป็นต้นแบบแห่งการเรียนรู้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเอาพระทัยใส่ในการศึกษาเรียนรู้ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีตั้งแต่องค์พระเยาว์ และนับเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาพระองค์ในเวลาต่อมา ด้วยเมื่อยังเยาว์พระชันษาครั้งยังทรงศึกษาในระดับอนุบาลและประถมศึกษาตอนต้นที่โรงเรียนจิตรลดา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีก็ทรงเป็นเด็กเช่นเดียวกันกับเด็กทั่วไปคือทรงซุกซน ทรงโปรดที่จะวิ่งไปมาอย่างรวดเร็วจนสมเด็จพระบรมราชชนกทรงเรียกขานว่า “สลัดัน” ทั้งยังมีวิชาที่ “ทรงโปรด” และวิชาที่ “ไม่ทรงโปรด” เช่นเดียวกับเด็กทั่วไปด้วย เช่น ไม่ทรงโปรดวิชาคณิตศาสตร์ และวิชาภาษาอังกฤษ ซึ่งเมื่อความทราบถึงพระกรณสมเด็จพระบรมราชชนก ทำให้พระองค์ทรงได้รับการอบรมสั่งสอนให้เห็นคุณค่าและประโยชน์ของวิชาคณิตศาสตร์ว่าสามารถนำมาใช้เพื่อการปฏิบัติพระราชกรณียกิจเพื่อประเทศชาติและประชาชนได้ต่อไปในอนาคต ส่วนสมเด็จพระบรมราชชนนี ทรงกวาดขันและสอนภาษาอังกฤษเสริมให้ด้วยพระองค์เอง ดังที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเล่าไว้ในหนังสือเรื่อง “สมเด็จพระแม่กับการศึกษา” ว่า

“เพื่อนๆ และครูคงจะจำได้ดีว่า ข้าพเจ้าเป็นคนที่เรียนภาษาอังกฤษแย่มากตั้งแต่เด็กๆ ไม่ตั้งใจเรียนและหลบเลี่ยงบ่อยๆ เมื่อถูกจับได้และถูกทูลฟ้องก็ไม่ได้โดนกริ้ว แต่ก็ต้องเรียนพิเศษเพิ่มเติม ที่สำคัญที่สุดคือทรงสอนเองให้อ่านหนังสือ และจดศัพท์ที่ไม่ทราบลงในสมุด ตอนหลัง คือเมื่อประมาณ พ.ศ. 2507 พระราชทานสมุดให้จด บางทีก็จดพระราชทานด้วย สมุดเล่มนั้นยังอยู่จนทุกวันนี้ ข้าพเจ้าชอบให้มีการสอบเพราะว่าถ้าท่องคำศัพท์ได้ จะได้รับพระราชทานเงินค่าละบาท”

(สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2535, น. 28)

จึงอาจกล่าวได้ว่าความเอาพระทัยใส่ด้านการศึกษาและเล็งเห็นประโยชน์ของการศึกษาของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีจุดเริ่มต้นมาจากสมเด็จพระบรมราชชนกและสมเด็จพระบรมราชชนนี และถึงแม้ว่าผลการเรียนของพระองค์จะอยู่ในระดับที่สูงกว่าร้อยละ 80 และทรงครองตำแหน่งที่หนึ่งของห้องเกือบตลอดเวลา แต่ด้วยเหตุที่ทรงมีพระอหิชาศัยชอบกระทำการสิ่งต่างๆ ตามความสะดวก ทำให้มีอยู่ครั้งหนึ่งหรือสองครั้งที่ไม่ทรงได้รับตำแหน่งที่หนึ่ง (สมาคมนิสิตเก่าอักษรศาสตร์, 2530, น. 34) ดังที่พระอาจารย์ที่โรงเรียนจิตรลดาเคยตั้งข้อสังเกตว่า “...ถ้าทูลกระหม่อมฟ้าหญิงน้อยทรงสนพระทัยและจะมักเขม้นในการเรียนอีกสักนิด ก็ทรงทำคะแนนได้สูงกว่านี้อีก เพราะพระปัญญาดีมาก...” (โรงเรียนส่งเสริมวิชาชีพ, 2528, น. 17)

อย่างไรก็ดี ทรงโปรดการอ่านหนังสือมาก ดังที่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าอุบลรัตน์ราชกัญญา (2534, น. 92) ได้ประทานสัมภาษณ์ในนิตยสารดิฉันว่า “...น้อยน้อยเป็นผู้ที่ชอบอ่านหนังสือมากมาตั้งแต่เล็กๆ จนเรียกได้ว่า “หนอนหนังสือ” น้อยน้อยอ่านหนังสือได้ทุกประเภท โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสือทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีต่างๆ...” ซึ่งสอดคล้องกับที่ พล.ต.อ. วสิษฐ เดชกุญชร (อ้างถึงใน สำนักงานข้าราชการครู, 2541, น. 33) อดีตนายตำรวจราชสำนักกล่าวว่า “...ทูลกระหม่อมทรงสนพระทัยหนังสือ ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์จะเสด็จไปที่ไหนก็ตามมักจะเสด็จไปร้านหนังสือ ทรงเป็นนักอ่าน นักบันทึก คนที่ได้เฝ้าใกล้ชิดจะเห็นว่าทรงมีหนังสืออยู่ใกล้ๆ เสมอ...” แต่หลักฐานที่ยืนยันได้อย่างชัดเจนที่สุดคือพระนิพนธ์เรื่อง “ฉันชอบอ่านหนังสือ” ของพระองค์เองที่ลงพิมพ์ในหนังสือ “จิตรลดา” เมื่อปี พ.ศ. 2513 โดยทรงลงท้ายเรื่องด้วยบทกลอนสุภาพว่า

“หนังสือนี้มีมากมาย หลายชนิด	นำดวงจิต เรืองริน ขึ้นสกลไส
ให้ความรู้ สำเร็จ บันเทิงใจ	ฉันทจึงใฝ่ ใจสมาน อ่านทุกวัน
มีวิชา หลายอย่าง ต่างจำพวก	ล้วนสะดวก ค้นได้ ให้สุขสันต์
วิชาการ สรรมา สารพัน	ชั่วชีวัน ฉันทอ่านได้ ไม่เบื่อเลย”

(สมาคมนิสิตเก่าอักษรศาสตร์, 2530, น. 33)

การที่ทรงอ่านมากนี้เอง ทำให้พระองค์ทรงมีความรอบรู้และช่างคิดเกินกว่าเด็กในวัยเดียวกัน ในช่วงชั้นประถมศึกษาตอนปลาย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงปรับพระองค์ในการศึกษาด้วยการให้ความสำคัญต่อทุกวิชาอย่างเท่าเทียมกัน และทรงสามารถสอบไล่ได้เป็นที่หนึ่งของประเทศในระดับชั้นประถมศึกษาตอนปลาย โดยทรงสอบร่วมกับนักเรียนทั่วประเทศด้วยข้อสอบของกระทรวงศึกษาธิการ ได้คะแนนรวมสูงถึงร้อยละ 96.60 จึงทรงได้รับพระราชทานรางวัลเรียนดีจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในงานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียน ครั้งที่ 31 เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2511 และต่อมาทรงสอบไล่ได้เป็นที่หนึ่งของประเทศอีกครั้งหนึ่ง ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย แผนกศิลปะ ประจำปีการศึกษา 2515 ด้วยคะแนนร้อยละ 89.30 แม้เมื่อทรงเข้าศึกษาในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก็ทรงสอบได้เป็นที่หนึ่งของชั้นตลอด 4 ปี ทรงได้คะแนนเฉลี่ยรวม 3.98 และทรงได้รับพระราชทานรางวัลเหรียญทองในฐานะที่ทรงสอบได้ทีหนึ่งเป็นประจำทุกปีอีกด้วย (คณะกรรมการจัดทำสารสายใจไทย, 2534, น. 7-8)

หลังจากทรงสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี ทรงสมัครสอบคัดเลือกเข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาโท สองสาขาวิชาในสองสถาบันพร้อมกัน คือ สาขาวิชาจารึกภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และสาขาวิชาบาลี-สันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยในสาขาวิชาจารึกภาษาตะวันออก ทรงพระราชนิพนธ์วิทยานิพนธ์เรื่อง “จารึกพบที่ปราสาทพนมรุ้ง” และสาขาวิชาบาลี-สันสกฤต ทรงพระราชนิพนธ์วิทยานิพนธ์เรื่อง “ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท” ทรงสำเร็จการศึกษาและทรงรับพระราชทานปริญญาบัตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยศิลปากร และอักษรศาสตรมหาบัณฑิต จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. 2522 และ 2524 ตามลำดับ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงสมัครเข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร และทรงสำเร็จการศึกษาเมื่อปี พ.ศ. 2529 โดยทรงพระราชนิพนธ์วิทยานิพนธ์เรื่อง “การพัฒนานวัตกรรมเสริมทักษะการเรียนรู้การสอนภาษาไทยสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย” (สำนักงานข้าราชการครู, 2541, น. 22-23)

ด้วยเหตุที่ทรงใฝ่พระราชหฤทัยในการศึกษาเพื่อนำความรู้มาพัฒนาประเทศ หลังจากสำเร็จการศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิตแล้วจึงยังทรงศึกษาหาความรู้ในด้านต่างๆ อีกมากมาย เช่น วิชาการสำรวจที่คณะวิศวกรรมศาสตร์ และวิชาการบริหารการศึกษาที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วิชาภาพถ่ายจากดาวเทียม (Remote sensing) ที่สถาบัน AIT และวิชาคอมพิวเตอร์ เป็นต้น (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2537, น. 15) ทำให้พระปรีชาสามารถด้านการศึกษาของพระองค์เป็นที่ประจักษ์ในหลากหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านศิลปะ เช่น ภาษาต่างประเทศ คนตรีไทย คนตรีสากล วาดเขียน ด้านสังคมศาสตร์ เช่น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ศาสนา ด้านมนุษยศาสตร์ เช่น โบราณคดี วัฒนธรรม สังคมสงเคราะห์ ด้านสาธารณสุข โภชนาการ สิ่งแวดล้อม การพัฒนาการ

เกษตร ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หรือด้านการศึกษา โดยวิชาการเหล่านี้ทรงศึกษาเรียนรู้เพื่อนำมาประยุกต์ใช้กับงานตามแนวพระราชดำรินับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อพัฒนาสังคมไทยในด้านต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ แม้ในปัจจุบัน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จะเจริญพระชนมายุ 60 พรรษา พระองค์ก็ยังทรงศึกษาหาความรู้ต่างๆ อย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง จึงทรงเป็นแบบอย่างของ “บุคคลแห่งการเรียนรู้” และ “การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต” อย่างแท้จริง

ทรงเป็นแบบอย่างของ “ครู”

หลังจากทรงสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทจากมหาวิทยาลัยศิลปากร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงตัดสินใจพระราชทานยศที่ทรงมีอาชีพเป็น “ครู” โดยในปี พ.ศ. 2523 ทรงสมัครเข้าเป็นอาจารย์ประจำโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าฯ ดังที่ได้ทรงกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ในพระราชนิพนธ์เรื่อง “10 ปีในรั้วแดงกำแพงเหลือง” ตอนหนึ่งว่า “...ในขณะนั้น ข้าพเจ้าเพิ่งสำเร็จการศึกษา มีความกระตือรือร้นที่จะทำอะไรที่สร้างสรรค์ ทำตัวให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและสังคมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ยิ่งไปกว่านั้น ข้าพเจ้ายังมีใจรักที่จะเป็นครู จึงตกลงใจรับราชการที่นี้ ได้ดำเนินการเรื่องเอกสารการสมัครเข้าทำงานครบตามระเบียบปฏิบัติที่ได้รับคำแนะนำ...” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, น. 669)

ในเรื่องของการเป็นครูนี้ พระองค์ได้พระราชทานสัมภาษณ์แก่ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ (คณะกรรมการจัดทำสารสาส์นไทย, 2534, น. 71) ที่กราบทูลถามว่าระหว่างการเป็นครูและการเป็นนักเขียนทรงโปรดสิ่งใด สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี รับสั่งว่า “ชอบเป็นครูมากกว่า เป็นนักเขียนจะเป็นวิชาชีพไม่ได้...” ส่วนการทำโทษนักเรียนนั้น พระองค์รับสั่งว่า “ไม่เคย ใครๆ ก็ว่าเป็นคนตามใจนักเรียน ใครๆ ก็คิดว่าต้องตักแต้ม แต่ก็ทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้” เมื่อพิจารณาจากพระราชกระแสรับสั่งนี้ ประกอบกับแนวพระราชดำริว่าครูมีความสำคัญอย่างยิ่ง ดังพระราชโองการที่พระราชทานแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยครู ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม 2526 (ภาคเช้า) ความตอนหนึ่งว่า “...อาชีพครูถือว่าสำคัญอย่างยิ่ง เพราะครูมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศให้เจริญมั่นคง และก่อนที่จะพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญได้นั้น จะต้องพัฒนาคนซึ่งก็ได้แก่เยาวชนของชาติเสียก่อน เพื่อให้เยาวชนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณค่าสมบูรณ์ทุกด้าน...” (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2553ก, น.16) จึงอาจอนุมานได้ว่าสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงเป็นครูที่ยึดหลักการศึกษาศสมัยใหม่ที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ และไม่มีกรลงโทษให้ผู้เรียนเจ็บกายหรือเจ็บใจ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาได้เต็มตามศักยภาพ

อย่างไรก็ดี ทรงยอมรับว่า “หน้าที่ของครูในการพัฒนาคนนั้นเป็นหน้าที่ที่หนัก และกระทำได้ด้วยความยากลำบาก ข้าพเจ้าต้องขอให้ท่านทั้งหลายพยายามกระทำให้งานสุดกำลัง ด้วยวิชาการ ด้วยสติปัญญา ด้วยความรู้ความสามารถ ด้วยความหนักแน่นอดทน และด้วยคุณธรรมความดีต่างๆ ประการของผู้เป็นครู...” (อ้างแล้ว, น. 16-17) ซึ่งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีได้ทรงปฏิบัติพระองค์เองให้เป็นแบบอย่างของครูที่ดี ดังจะเห็นได้จากพระราชจริยาวัตรในการปฏิบัติหน้าที่ “อาจารย์” แห่งกองวิชาประวัติศาสตร์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าอย่างจริงจัง โดยทรงมุ่งหวังให้นักเรียนนายร้อยใช้วิชาการสาขาประวัติศาสตร์ เสริมสร้างความรอบรู้ ความรู้จักใช้เหตุผล เพื่อประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ในอนาคต (สำนักงานข้าราชการครู กระทรวงศึกษาธิการ,

2541, น. 20) ทั้งการเตรียมการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกสถานที่ และไม่เคยทรงขาดการสอนเลยแม้จะมีพระราชภารกิจมากมาย แต่ก็ทรงบรรยายด้วยพระองค์เองเป็นประจำและเข้าสอนตามตารางเวลาทุกครั้ง นอกจากวิชาใดที่มีพระราชประสงค์ให้นักเรียนนายร้อยได้รับฟังแนวคิดที่แตกต่างออกไป จึงจะโปรดให้พระอาจารย์ที่เคยถวายการสอนจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมาบรรยาย โดยพระองค์จะเสด็จมาทรงร่วมฟังการบรรยายด้วยเสมอ ทรงถือว่าพระราชภารกิจในการสอนเป็นพระราชภารกิจหลักประการหนึ่ง แม้ในช่วงระยะเวลาที่ทรงตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ แปรพระราชฐานยังพระราชวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ พระองค์ก็ยังทรงเสด็จจากหัวหินมาทรงบรรยาย หรือมาทรงควบคุมการบรรยายในวิชาที่ทรงรับผิดชอบมิได้ขาด (สมาคมนิสิตเก่าอักษรศาสตร์, 2530, น. 110) นอกจากนี้ ยังทรงมีพระราชดำริว่าครูที่ดีนั้นจำเป็นต้องศึกษาค้นคว้าหาความรู้อย่างต่อเนื่อง ดังพระราชนิพนธ์ “10 ปีในรั้วแดงกำแพงเหลือง” ตอนหนึ่งมีความว่า (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2533, น. 669)

“...นอกจากประวัติศาสตร์แล้ว ข้าพเจ้าได้เคยเป็นผู้สอนวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาด้วย ในตอนแรกก็ไม่สันตติชนนัก แต่ก็พยายามไปศึกษาหาความรู้ แต่แรกก็ได้จากตำราที่ศาสตราจารย์พัทธา สายหนู ให้และได้เรียนพิเศษเพิ่มเติมจากอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และมหาวิทยาลัยศิลปากร ได้ร่วมกับอาจารย์ท่านอื่นๆ ในกองกฎหมายและสังคมศาสตร์เขียนเอกสารประกอบการเรียนวิชาสังคมวิทยา...”

นอกจากการค้นคว้าเพื่อเตรียมการสอน ยังทรงมีพระราชดำริว่า ในยุคสมัยที่ความเจริญทางวิทยาการในสังคมเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ครูจะต้องมีความสามารถในการปรับตัวให้เท่าทันความเปลี่ยนแปลง โดยทรงเน้นย้ำหน้าที่ของครู และทรงเตือนให้ครูเชื่อมโยงความรู้ที่มีอยู่กับวิทยาการสมัยใหม่ และการประยุกต์ใช้ความรู้ ดังพระราชโฆษาทที่พระราชทานแก่บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยครูตอนหนึ่งว่า

“...หน้าที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ การใฝ่หาความรู้ให้แก่ตนเอง เพราะความรู้เป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งที่จะช่วยให้เกิดปัญญา ความเฉลียวฉลาด และความก้าวหน้า...การใฝ่หาความรู้ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่จะทำให้การสอนมีประสิทธิภาพ และมีผลอย่างสูงในด้านการสร้างความรู้ความศรัทธาเชื่อมั่นและความเคารพนับถือ ยิ่งในสมัยที่วิทยาการต่างๆ ก้าวหน้าอย่างรวดเร็วเช่นนี้ ครูจะต้องกระตือรือร้น ขวนขวายติดตามวิวัฒนาการทางวิทยาการมากยิ่งขึ้น เพื่อจะได้ก้าวทันโลก ทันสมัย และทันต่อเหตุการณ์ วิชาความรู้มีอยู่มากมาย อาจศึกษาได้ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ด้วยการฟัง การอ่าน การสังเกตขบคิด และการเข้ารับการศึกษาอบรม... ข้อสำคัญเมื่อได้เรียนรู้แล้ว ท่านจะต้องไปใช้ให้เกิดประโยชน์ เช่น นำไปสั่งสอน ไปปฏิบัติงาน ไปใช้แก้ปัญหาในชีวิตให้ได้ด้วย จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ได้ประโยชน์จากการใฝ่หาความรู้อย่างแท้จริง...”

(สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2553ข, น. 24)

ทรงเป็น “นักการศึกษา” ผู้มีวิสัยทัศน์

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงมีพระวิสัยทัศน์ด้านการศึกษเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุที่ทรงสำเร็จการศึกษาระดับคุณวุฒิปันจิตสาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ และเคยทรงศึกษาทางด้านบริหารการศึกษามาก่อนที่จะทรงดำรงตำแหน่งผู้บริหาร โรงเรียนจิตรลดา และ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ทรงมีแนว

พระราชดำริว่าสถานศึกษากับชุมชนต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีส่วนสนับสนุนซึ่งกันและกัน จึงจะทำให้ทั้งสถานศึกษาและชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและพัฒนาไปพร้อมๆ กัน ดังเช่นเมื่อมีการก่อสร้างโรงเรียนนายร้อย จปร. แห่งใหม่ที่เขาชะโงก จังหวัดนครนายก ระหว่างปี พ.ศ. 2524 – 2529 ทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์กิจกรรมการพัฒนาชุมชนรอบๆ โรงเรียน โดยทรงติดตามสอบถามผู้เกี่ยวข้องอยู่เสมอว่าทางการได้มอบที่ดินชดเชยให้แก่ราษฎรครบถ้วนหรือไม่ ทั้งยังได้พระราชทานพันธุ์พืชต่างๆ ให้แก่เกษตรกร พร้อมทั้งให้เจ้าหน้าที่โครงการเกษตรหลวงไปให้คำแนะนำในการปลูกพืช และทรงแนะนำเกี่ยวกับการชลประทานด้วย ในการเสด็จไปทรงตรวจเยี่ยมการก่อสร้างโรงเรียนหลายครั้งที่พระองค์ได้เสด็จไปทรงเยี่ยมเยียนราษฎร ยังความปลื้มปิติให้แก่ราษฎรในพื้นที่เป็นล้นพ้น ทรงมีรับสั่งว่า “ก่อนที่จะเราจะไปอยู่ ต้องปลูกฝังให้ชาวบ้านรักโรงเรียนนายร้อยเสียก่อน แล้วเราก็จะอยู่กันอย่างดี มีความสุข” (สมาคมนิพนธ์เกาอักษรศาสตร์, 2530, น. 114) แนวพระราชดำรินี้เกิดขึ้นก่อนที่จะมีการกล่าวถึงความสัมพันธ์และการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับสถานศึกษาในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 เป็นเวลานานหลายปี

ในด้านการพัฒนาการศึกษานั้น ทรงเน้นในเรื่องของความเสมอภาคและหลักสิทธิมนุษยชน ทรงห่วงใยความด้อยโอกาสทางการศึกษาของราษฎรทุกหมู่เหล่า ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นทุรกันดาร ผู้พิการทุพพลภาพ หรือผู้ที่ยากไร้ขาดแคลนในประชาคมเมือง ทรงมีพระราชดำริว่าคนทุกคนควรมีโอกาสได้รับการศึกษาและบริการจากรัฐโดยเท่าเทียมกัน ดังที่กองราชเลขาฯ ในการในพระองค์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (2558, ออนไลน์) ได้ัญเชิญพระราชดำรัสในงานเสวนาทางวิชาการด้านอาหารและโภชนาการ ณ มหาวิทยาลัยมหิดล เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2543 มาตอนหนึ่ง ดังนี้

“...ให้คนทุกคนรู้ว่าตัวเองมีสิทธิที่จะรับสิ่งดีๆ ในชีวิต... ผู้ที่มีหน้าที่ดูแลบ้านเมือง หรือดูแลชุมชนต่างๆ ก็ต้องรู้ว่าคนอื่นเขาก็มีสิทธิเหมือนกัน ยกตัวอย่างเช่น คนด้อยโอกาส บุคคลชายขอบ... ก็ย่อมมีสิทธิที่จะได้รับความช่วยเหลือ ได้รับการดูแล... ถ้าพูดถึงเรื่องสิทธิ เราก็จะพูดถึงในแง่ว่าคนเรามีสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ มีสิทธิที่จะอยู่อย่างดี ควรจะได้รับการศึกษา การศึกษานี้เพื่ออะไร เพื่อให้สามารถที่จะพุงตัวเองและดำเนินชีวิตไปได้อย่างสุขสบาย จะได้เอาความรู้นั้นไปช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นหรือชุมชนได้อีก...”

จากแนวพระราชดำรินี้ ทำให้มีการดำเนินการพัฒนาการศึกษาอย่างเป็นระบบครบวงจร ทั้งนี้ พระองค์ได้พระราชทานแนวพระราชดำริให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับไปดำเนินงาน และมีการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนเป็นเครือข่าย จัดทำเป็น โครงการต่างๆ เพื่อนำแนวพระราชดำริไปสู่การปฏิบัติจริง แนวทางการพัฒนาการศึกษานั้น เริ่มต้นจากการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนหรือเด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารก่อน เพื่อลดปัญหาภาวะทุพโภชนาการ บำรุงร่างกายและสมองให้พร้อมรับการเรียนรู้ จากนั้นจึงให้การศึกษาโดยอาศัยทั้งครู สื่อการสอน และการลงมือปฏิบัติจริง ทำให้ทั้งเด็ก ครู และผู้ปกครองเกิดการเรียนรู้และพัฒนาจนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ดังนั้น โครงการตามแนวพระราชดำริโครงการแรกจึงเป็นโครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน ซึ่งพระองค์ได้พระราชทานทุนประเดิมเริ่มต้นพร้อมทั้งวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ให้ครูและนักเรียนในโรงเรียนช่วยกันดูแลเรื่องปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และนำผลผลิตที่ได้มาประกอบอาหารกลางวันรับประทาน ทำให้เด็กในถิ่นทุรกันดารได้รับสารอาหารครบถ้วนอย่างน้อย 1 มื้อต่อหนึ่งวัน เด็กเกิดการเรียนรู้เรื่องพฤติกรรมกินและสุขภาวะด้านโภชนาการ ส่วนผลผลิตที่เหลือสามารถนำไป

ขายนำเงินเข้าสหกรณ์ของโรงเรียน เพื่อให้มีเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินงานโครงการอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน เด็กสามารถนำความรู้ที่ได้รับจากการลงมือปฏิบัติที่โรงเรียนไปใช้ที่บ้านของตนเอง ทำให้ผู้ปกครองได้รับความรู้ตามไปด้วย เด็กที่สำเร็จการศึกษาแล้วยังสามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพเกษตรกรรมอย่างมีคุณภาพต่อไปได้

อย่างไรก็ดี การเริ่มต้นโครงการที่แปลกใหม่ไปจากที่โรงเรียนและหน่วยงานต่างๆ เคยปฏิบัติไม่ใช่เรื่องง่าย ในระยะเริ่มต้นทรงประสบปัญหาหลายประการ และการที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเริ่มต้นโครงการของพระองค์ด้วยการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กๆ ในโรงเรียน ดชด. ก่อนนั้น ทรงมีเหตุผลดังที่ทรงบรรยายไว้ในบทความเรื่อง “โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน” ที่พระราชทานให้ลงพิมพ์ในหนังสือ “40 ปี โรงเรียน ดชด.” เมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2539 (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2541, น. 9-11) มีความว่า

“ในบรรดาคนยากจนทั้งหลาย ข้าพเจ้ามีความรู้สึกว่ามีผู้ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด เห็นจะเป็นเด็กๆ พวกนักเรียนที่ซบพอม อาหารการกินไม่สมบูรณ์เช่นนี้ จะเอาเรี่ยวแรงและสมองที่เหน็ดเหนื่อยไปเรียน โตขึ้นอาจจะไม่มีเรี่ยวแรงทำงานทำมาหากิน...ข้าพเจ้าเริ่มวางแผนงาน โฆษณาการสำหรับเด็กนักเรียนในโรงเรียน โดยคิดว่าเราควรสอนวิชาเกษตร และให้นำผลผลิตทางการเกษตรมาปรุงอาหาร พร้อมทั้งสอนความรู้เบื้องต้นด้านโภชนาการด้วย เช่น เรื่องอาหาร 5 หมู่ เมื่อหาหรือไปตามสถานศึกษาต่างๆ รู้สึกว่ายังมีข้อสงสัยว่าการให้เด็กทำการเกษตรทำให้เสียเวลาในภาควิชาการ และสงสัยว่าเราจะประเมินผลอย่างไร การซังน้ำหนักวัดส่วนสูงก็ยังไม่แน่นอน จะเจาะเลือดดูปริมาณสารต่างๆ ก็ไม่มีใครยอมให้เจาะในที่สุดข้าพเจ้าคิดขึ้นมาได้ว่าเราน่าจะเริ่มงานในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน คงจะพอพูดกันได้ ถือว่าโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนเป็นตัวแทนของโรงเรียนในถิ่นทุรกันดาร... เริ่มทำโครงการทดลอง 3 โรงเรียน เมื่อวันที่ 23 เมษายน 2523 เรียกกันว่าโครงการอาหารกลางวัน ผักสวนครัว ปีการศึกษา 2524 ขยายไปทั่วประเทศ เรียกชื่อว่าโครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน เมื่อ พ.ศ. 2525 เริ่มต้น เราใช้วิธีจัดประชุมอบรมครูด้านการเกษตรและโภชนาการ หลักสูตรที่ช่วยๆ กันคิด... วิทยาการที่หายาก ได้พวกอาจารย์เกษตรเป็นส่วนมาก เรื่องโภชนาการยิ่งหาผู้มาช่วยได้ยาก ข้าพเจ้ายังรู้จักคนน้อย คนที่คิดว่าจะขอความช่วยเหลือเขาก็คงไม่ไว้ใจว่าข้าพเจ้าจะลุกขึ้นมาทำอะไร... เริ่มต้นทีเดียวเราค่อยๆ ทำไปอย่างช้าๆ ด้วยความระมัดระวัง ไม่บอกให้ใครทราบมากนัก... ข้าพเจ้าไม่กล้าไปตรวจงานด้วยตนเองเพราะกลัวความลับแตก เงินทองที่ใช้ก็ออกเองเป็นส่วนใหญ่... เราพยายามใช้จ่ายอย่างประหยัดที่สุด เพื่อเป็นค่าเมล็ดพันธุ์... ตอนแรกเราไม่ได้เลี้ยงเช็ญให้เลี้ยงอาหารเด็กได้ทุกวัน (หมายถึง 5 วัน) บางโรงเรียนเลี้ยงได้เดือนละครั้ง บางโรงเรียนได้สัปดาห์ละครั้ง หรือ 3 ครั้ง ที่ได้ทุกวันก็มี ปัจจุบันนี้ โรงเรียนในโครงการเลี้ยงเด็กได้ทุกวัน ทุกโรงเรียน แล้วยังได้เงินค่าอาหารจากกระทรวงศึกษาธิการ มีอยู่ 5 บาทต่อคน”

จากความสำเร็จของโครงการเกษตรเพื่ออาหารกลางวัน ทำให้โครงการตามแนวพระราชดำริที่ทรงริเริ่มต่อมาภายหลัง มีทั้งที่เป็น โครงการแบบบูรณาการเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของเด็กและราษฎรอย่างครบวงจร เช่น การพัฒนาการศึกษาสำหรับชาวไทยภูเขา โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน โรงเรียนพระปริยัติธรรมในพื้นที่ภาคเหนือ โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ศูนย์ภูฟ้าพัฒนา อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ฯลฯ และโครงการที่มีเป้าหมายเฉพาะ เช่น การพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศ การพัฒนาห้องสมุด การอนุรักษ์

พันธุ์พืช อุทยานธรรมชาติวิทยาอำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี การเสริมสร้างความรู้และทักษะทางวิชาการและวิชาชีพ การส่งเสริมสหกรณ์โรงเรียน การพัฒนาการเรียนรู้อุทยานศาสตร์ในโรงเรียนชนบทและโรงเรียนทั่วไป เป็นต้น ส่วนในชุมชนเมือง ทรงโปรดให้มีการพัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน โดยการจัดตั้งศูนย์เด็กปฐมวัย ศูนย์เด็กเล็ก มีโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ หรือวิทยาลัยในวังหญิง และวิทยาลัยในวังชาย เพื่อสอนวิชาชีพที่เกี่ยวกับศิลปะ และวัฒนธรรมไทย เป็นต้น

ส่วนการศึกษาพิเศษสำหรับผู้พิการนั้น ด้วยพระเมตตาคุณและพระมหากรุณาธิคุณทำให้ทรงมีพระวิสัยทัศน์และความเชื่อมั่นว่าคนพิการของไทยมีศักยภาพที่จะเรียนรู้และประกอบสัมมาอาชีพ ตลอดจนสามารถพึ่งพาตนเองและอยู่ในสังคมอย่างปกติสุขได้ คนพิการจึงควรได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและได้รับการศึกษาที่ดีขึ้น จึงทรงโปรดให้จัดตั้งศูนย์ทดลองเด็กหูหนวกปฐมวัย ในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบก่อนเป็นเบื้องต้น ต่อจากนั้นจึงมีโครงการร่วมกับโรงเรียนเศรษฐเสถียร โรงเรียนโสตศึกษา โรงเรียนกวีละอออุบล โรงเรียนสอนคนตาบอด และโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ โดยต่อมา ในปี พ.ศ. 2534 ทรงมีแนวพระราชดำริให้ตั้งวิทยาลัยราชสุดา ในมหาวิทยาลัยมหิดล เพื่อเป็นสถาบันอุดมศึกษาสำหรับผู้พิการ โดยเฉพาะ พร้อมทั้งทรงก่อตั้งมูลนิธิราชสุดาขึ้นในปีเดียวกัน และทรงรับเป็นองค์ประธานมูลนิธิ เพื่อให้การสนับสนุนในกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นการพัฒนาศักยภาพของผู้พิการ

นอกจากนี้ ยังทรงมีพระวิสัยทัศน์กว้างไกลถึงการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ว่าการพัฒนาการศึกษาไม่อาจจำกัดอยู่เพียงภายในประเทศเท่านั้น แต่ประเทศที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกันควรมีการพัฒนาการศึกษาให้แก่ประเทศเพื่อนบ้านในลักษณะการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในประเทศเหล่านั้น พร้อมทั้งพัฒนาความสัมพันธ์อันดีต่อกัน เพื่อความมั่นคงผาสุกและสันติของประชาชนทั้งในประเทศไทย และในภูมิภาค จึงทรงมีโครงการความร่วมมือระหว่างประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้านหลายโครงการ ได้แก่

1. โครงการพระราชทานความช่วยเหลือแก่ราชอาณาจักรกัมพูชา โดยมีแนวพระราชดำริให้ก่อตั้งวิทยาลัยกำปงเจียมและพระราชทานระบบการศึกษาตามที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงมีพระองค์ได้พระราชทานเงินค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างอาคารสถานที่ต่างๆ และพระราชทานทุนการศึกษาแก่นักศึกษาของวิทยาลัยด้วย

2. โครงการความร่วมมือระหว่างราชอาณาจักรไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีหลายโครงการ ได้แก่ โครงการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตสำหรับเจ้าแขวง โครงการฝึกอบรมเทคโนโลยีทางการแพทย์และสาธารณสุขสำหรับบุคลากรทางการแพทย์ โครงการพัฒนาการศึกษาในโรงเรียน 7 แห่ง และโครงการโรงเรียนวัฒนธรรมเด็กกำพร้า (หลัก 67) แขวงกำแพงนครเวียงจันทน์ เมืองโพนสง

3. โครงการความร่วมมือระหว่างราชอาณาจักรไทยและสหภาพพม่าในการพัฒนาเด็กและเยาวชน

4. โครงการความร่วมมือระหว่างราชอาณาจักรไทยและสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามในการพัฒนาเด็กและเยาวชน

5. โครงการความร่วมมือระหว่างราชอาณาจักรไทยและสาธารณรัฐประชาชนจีน 3 โครงการ ได้แก่ โครงการความร่วมมือทางวิชาการกับสถาบันการศึกษาในประเทศจีน โครงการความร่วมมือทางวิทยาศาสตร์และ

เทคโนโลยีกับสาขาวิทยาศาสตร์แห่งชาติจีน และ โครงการทุนการศึกษาพระราชทานแก่นักเรียนนักศึกษาชาวจีน และชาวทิเบต

6. โครงการความร่วมมือระหว่างราชอาณาจักรไทยและมองโกเลีย 2 โครงการ ได้แก่ โครงการสนับสนุนทางวิชาการและแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับรัฐบาลมองโกเลีย และ โครงการทุนการศึกษาพระราชทานแก่นักเรียนนักศึกษาชาวมองโกเลีย

7. โครงการความร่วมมือระหว่างราชอาณาจักรไทยกับราชอาณาจักรภูฏาน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ โปรดเกล้าฯ ให้คณะทำงานโครงการอาหารโรงเรียนของราชอาณาจักรภูฏานมาศึกษาดูงานและฝึกอบรมความรู้ และทักษะการเกษตรในการผลิตอาหารสำหรับบริโภค และมีโรงเรียนที่ได้รับพระราชทานโครงการในพระราชดำริไปดำเนินการแล้ว 6 โรงเรียน

8. โครงการพัฒนาคุณภาพชีวิตสำหรับเด็กและเยาวชนในภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก

9. โครงการทุนการศึกษาพระราชทานสำหรับนักเรียนไทยศึกษาต่อในต่างประเทศ

ส่วนโครงการความร่วมมือกับองค์การสหประชาชาติ มีหลายโครงการ ได้แก่ โครงการอาหารในโรงเรียนร่วมกับโครงการอาหารโลกแห่งองค์การสหประชาชาติ โครงการการศึกษาเพื่อทุกคนร่วมกับองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม แห่งสหประชาชาติ และโครงการการศึกษาหลังประถมศึกษาสำหรับผู้ลี้ภัยและผู้พลัดถิ่นร่วมกับมูลนิธิการศึกษาเพื่อผู้ลี้ภัย สำนักงานข้าหลวงใหญ่เพื่อผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ (กองราชเลขาธิการในพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2558)

ทั้งนี้ ในการพัฒนาการศึกษานั้น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระวิสัยทัศน์ว่า จะต้องมีการพัฒนาควบคู่ไปด้วยพร้อมๆ กันกับการพัฒนาในด้านอื่นๆ เพราะครูเป็นผู้มีบทบาทโดยตรงในการพัฒนา สร้างสรรค์เด็กและเยาวชนให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องดีงาม ถึงแม้กระทรวงศึกษาธิการได้มีการพัฒนาครูในสังกัดของตนอยู่แล้ว แต่ยังไม่ครอบคลุมถึงโรงเรียนที่กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดนรับผิดชอบ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนชาวเขาและประชาชนไกลคมนาคม ดังนั้น ในโครงการพัฒนาเด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดาร ที่มีโรงเรียน ตชด. ประเภทต่างๆ ทั้ง โรงเรียน ตชด. บำรุง โรงเรียน ตชด. สงเคราะห์ โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ โรงเรียนมิตรตำรวจบำรุง โรงเรียนเจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์ โรงเรียนเจ้าแม่หลวงอุปถัมภ์ โรงเรียนในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี และ โรงเรียนที่ตั้งชื่อตามหมู่บ้าน (กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน, 2546, น. 44-46) สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีจึงทรงพระกรุณาฯ ให้มีโครงการพัฒนาครูเป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาเด็กและเยาวชนในถิ่นทุรกันดารด้วย โดยครูที่จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาเหล่านี้ได้แก่ ครู ตชด. ซึ่งไม่มีวุฒิทางครู แต่เป็นตำรวจตระเวนชายแดนที่ต้องทำหน้าที่ครู เพื่อให้ครู ตชด. เหล่านี้ สามารถจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพเช่นเดียวกับครูในโรงเรียนสังกัดหน่วยงานทางการศึกษาอื่นๆ

บทสรุป

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงมีพระคุณูปการต่อการศึกษาของไทย โดยเฉพาะต่อเด็กและเยาวชนไทยเป็นอนเนกประการ แนวพระราชดำริด้านการศึกษาที่พระราชทานให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีส่วนสำคัญต่อการกระตุ้นและสร้างความตระหนักของสังคมต่อการให้โอกาสและความเสมอภาคทางการศึกษา

การพัฒนาครู การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของสังคมทั้งในระดับประเทศและในระดับประชาคมโลก ซึ่งเอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างยั่งยืน เสียงสรรเสริญพระบารมีจึงไม่เพียงกึกก้องอยู่ในประเทศไทยเท่านั้น แต่ดังก้องวานอยู่ในหัวใจของผู้ที่ได้รับพระเมตตาจำนวนมากมายหลายหมื่นหลายแสนคนทั่วโลก

เนื่องในวโรกาสที่พระองค์ทรงเจริญพระชนมายุ 60 พรรษา ขอพระองค์ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน และทรงเป็นพระมิ่งขวัญ เป็นแว่นแก้วส่องทิศทางของวงการศึกษาไทยตราบจิรัฐติกาลเทอญ

บรรณานุกรม

- โกวิทย์ วงศ์สุรวัฒน์. (2558). เทพรรัตนอักษรา เจ้าฟ้าปริญญญาเอก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน.
- คณะกรรมการจัดทำสารสาขายใจไทย. (2534). สารสาขายใจไทย ฉบับพิเศษ 2 เมษายน 2534. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พรินตติ้ง กรุ๊ป จำกัด.
- ตำรวจตระเวนชายแดน, กองบัญชาการ. (2541). *โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน : 40 ปี โรงเรียน ตชด. ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี*. กรุงเทพมหานคร : กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน.
- (2546). *ได้รับพระบารมี 50 ปี ตชด.* กรุงเทพมหานคร : กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน.
- แถมสิน รัตนพันธุ์. (2548). *ใกล้เบื้องพระยุคลบาท กับ ลัดดาชุบชิบ*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน.
- เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. (2533). *มณีพลอยร้อยแสง : รวมพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี*. กรุงเทพมหานคร : ธนาคารไทยพาณิชย์.
- (2535). *สมเด็จพระแม่กับการศึกษา*. หนังสือจัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 12 สิงหาคม 2535. กรุงเทพมหานคร : โรงเรียนจิตรลดา.
- (2545). *สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงปาฐกถา เรื่อง การศึกษาของผู้ด้อยโอกาส*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ประสานมิตร).
- มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2537). *สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เจ้าฟ้านักพัฒนาทรัพยากรน้ำ. หนังสือเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสทูลเกล้าฯ ถวายปริญญาวิศวกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (วิศวกรรมทรัพยากรน้ำ) 20 กรกฎาคม 2537*. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พรินตติ้ง.
- ราชเลขาณุกรในพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, กอง. (2558, มีนาคม 15). *โครงการตามพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี*. สืบค้นจาก <http://www.sirindhorn.net/HRH-projects.php>.
- โรงเรียนส่งเสริมวิชาชีพ. (2528). *พระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ พระเทพฯ*. กรุงเทพมหานคร : องค์การสมาชิกรัฐสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย.
- วารีย์ อัมไพรวรรณ. (บรรณาธิการ). (2538). *สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี : องค์ปียชาติรัตนนารีศรีสยาม*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ภัทรินทร์.

- สมาคมนิสิตเก่าอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2530). *เจ้าฟ้ามหัจฉริ สยามบรมราชกุมารี*.
กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์.
- สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู. (2541). *รายงานการศึกษาค้นคว้าความเป็นครูสถิตในหทัยพระองค์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี*. นนทบุรี : จตุพรดีไซน์.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2553ก). *คู่มือครู : พระราโชวาทในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี พระราชทานแก่บัณฑิตวิทยาลัยครูทั่วประเทศ พุทธศักราช 2526*. หนังสือเฉลิมพระเกียรติในวโรกาสทรงเจริญพระชนมายุ 55 พรรษา. กรุงเทพมหานคร : เอส เอ็ม เซอร์คิท เพรส.
- (2553ข). *ประมวลพระราโชวาทด้านการศึกษาในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีที่พระราชทานแก่บัณฑิตในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร พุทธศักราช 2525-2549*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุบลรัตน์ราชกัญญา, สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้า. (2534). *สมเด็จพระเทพฯ น้องน้อยที่รักของพี่*. คีลิน (เมษายน), 92-95.